

بود که مسئله میراث و سنت اسلامی به ذهن متفکران مسلمان راه یافت و واکنش‌های متفاوتی را در برابر آن و شیوه مواجهه با آن (رد یا تأیید) برانگیخت و جریان‌های گوناگونی را پدید آورد.^{۳۶}

نتیجه‌گیری

به هر حال چنین به نظر می‌رسد که اهمیت نقد‌های شاکر به استشراف از چند جهت است:

الف) عدم سرسپردگی به آثار غربیان درباره اسلام، آن هم در دورانی که بسیاری از مدرسان دانشگاه‌های مصر در زمینه زبان، فرهنگ و ادبیات مستشرقان بودند.

ب) پی‌جویی مسئله استشراف با واکاوی مراحل چهارگانه مواجهه مسلمانان با اروپا و مسیحیت.

ج) طرح مسئله روش و پیشاروش برای نشان دادن جایگاه مستشرقان و آثارشان در مطالعات اسلامی.

د) عدم تأکید صرف بر مسئله استعمار و کمک‌رسانی شرق‌شناسی به آن و، در مقابل، توجه به پیش‌نیازهای کسب تخصص و اظهار نظر مجتهدانه درباره یک علم، فن، دین یا فرهنگ (با تشریح عناصر تشکیل‌دهنده روش و پیشاروش).

هـ) نشان دادن ضعف‌های علمی مستشرقان نامدار و در نتیجه به چالش کشیدن محوریت روش‌های وارد شده از غرب در زمینه مطالعات اسلامی و نقد تاریخی یا ادبی (مانند نقد‌هایش بر روزنتال).

به نظر نگارنده، گرچه شاکر در نقد خود هیچ تفکیکی میان نسل‌های گوناگون شرق‌شناسان انجام نداده و همه را به یک چشم نگریسته، اما نمی‌توان نکته‌سنجی‌های روش‌شناسانه او، قزوینی و امثال آنان درباره ظرافت‌ها و شرایط علمی پژوهش درباره میراث اسلامی و همچنین نقد‌هایشان بر اشتباهات مستشرقان در زمینه زبان، تاریخ، فرهنگ و ادبیات عربی و اسلامی را به آسانی نادیده گرفت و هر آنچه در محافل علمی غرب نوشته می‌شود را صرفاً به دلیل غربی بودنش پذیرفت.^{۳۷}

منابع

افشار، ایرج (۱۳۵۳). نامه‌های قزوینی به تقی زاده. تهران: انتشارات جاویدان.

بلقزیز، عبدالإله (۲۰۱۴). نقد التراث. بیروت: مرکز دراسات الوحدة العربية.

حلاق، وائل (۲۰۱۸). الشريعة: النظرية والممارسة والتحويلات. لبنان: دارالمدار الإسلامي.

شاکر، محمود (۱۹۸۷). رسالة في الطريق إلى ثقافتنا. مصر: الهيئة المصرية العامة للكتاب.

همو (۲۰۰۵). أباطيل وأسمار. مصر: مكتبة الخانجي للطباعة والنشر والتوزيع.

همو (۱۹۷۴). برنامج طبقات فحول الشعراء. مصر: مطبعة المدني.

همو (۲۰۱۳). جمهرة مقالات الأستاذ محمود محمد شاکر. مصر: مكتبة الخانجي للطباعة والنشر والتوزيع.

قزوینی (۱۳۶۳). بیست مقاله. تهران: دنیای کتاب.

مینیوی، مجتبی (۱۳۵۱). نقد حال. تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.

+

پی‌نوشت

۱. شاکر، محمود (۱۹۸۷). رسالة في الطريق إلى ثقافتنا. مصر: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ص ۶.

۲. همان، ص ۷.

۳. همان، ص ۸؛ شاکر در شماره ۶۱ و ۶۳ مجله الثقافة دو مقاله درباره مقصودش از «منهج التذوق» نوشته و در آثار دیگرش مانند أباطيل وأسمار، طبقات فحول الشعراء و «المتنبی لیتنی ما عرفته» (منتشر شده در مجموعه مقالاتش) آن را بیشتر توضیح داده است.

۴. نک: رساله، ص ۲۳-۲۲.

۵. همان، ص ۲۷.

۶. همان، ص ۳۴.

۷. همان، ص ۳۵-۳۴؛ شاکر این مواجهه اسلام و مسیحیت را به چهار دوره تقسیم می‌کند که در این نوشتار از ذکر همه موارد صرف نظر شده است.

۸. همان، ص ۳۶.

۹. همان، ص ۴۰-۳۹؛ ۴۸-۴۷.

۱۰. همان، ص ۴۰-۳۹.

۱۱. همان، ص ۴۸.

۱۲. همان، ص ۴۹.

۱۳. همان، ص ۵۴.

۱۴. همان، ص ۵۵-۵۴.

۱۵. همان، ص ۵۵.

۱۶. همان، ص ۶۰-۵۹.

۱۷. جمهرة مقالات، ج ۱، ص ۱۲۷-۱۲۶.

۱۸. همان، ص ۶۶-۶۳.

۱۹. همان، ص ۶۶.

۲۰. همان، ص ۶۷.

۲۱. همان، ص ۶۷.

۲۲. همان، ص ۷۳؛ شاکر در کتاب أباطيل وأسمار به تفصیل از رابطه دین و زبان سخن گفته و باورهای علمی رایج در این زمینه را به نقد گرفته است.

۲۳. همان، ص ۷۵-۷۴.

۲۴. همان، ص ۷۵.

۲۵. این تنگنا درباره بسیاری از اصطلاحات دیگر مانند «فقیه» و «Jurist» نیز وجود دارد که حلاق در کتاب ترجمه شده‌اش به زبان عربی آن را «زندان زبان و مدرنیته» نامیده است. (نک: الشريعة: النظرية والممارسة والتحويلات، ص ۷۶-۷۵).

۲۶. رساله، ص ۷۹.

۲۷. جمهرة مقالات، ج ۱، ص ۱۲۰.

۲۸. جمهرة مقالات، ج ۱، ص ۱۲۳.

۲۹. جمهرة مقالات، ج ۱، ص ۱۲۵-۱۲۴.

۳۰. جمهرة مقالات، ج ۱، ص ۳۹-۳۸؛ ۵۳۹-۵۳۸.

۳۱. المتنبی، ص ۴۹۹-۴۹۸.

۳۲. المتنبی، ص ۵۲۰-۴۸۷.

۳۳. شاکر، محمود (۱۹۷۴). برنامج طبقات فحول الشعراء. مصر: مطبعة المدني، ص ۱۲۷-۱۱۸.

۳۴. قزوینی (۱۳۶۳). بیست مقاله. تهران: دنیای کتاب، ج ۱، ص ۲۵-۲۴.

۳۵. مینیوی، مجتبی (۱۳۵۱). نقد حال. تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ص ۴۰۴ و ۴۱۵.

۳۶. نک: بلقزیز، عبدالإله (۲۰۱۴). نقد التراث. بیروت: مرکز دراسات الوحدة العربية، ص ۲۹.

۳۷. افشار، ایرج (۱۳۵۳). نامه‌های قزوینی به تقی زاده. تهران: انتشارات جاویدان، ص ۱۱۴-۱۰۱.